

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARNING SIFAT SO'Z TURKUMI BO'YICHA LISONIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISH METODOLOGIYASI ADABIYOTLARDA O'RGANILISHI

Mamazoirova Jangil Xamdamovna

Nizomiy nomidagi TDPU

5A111701-Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
(Boshlang'ich ta'lim) magistratura mutaxassisligi

I bosqich magistranti

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.7854482>

ARTICLE INFO

Received: 14th April 2023

Accepted: 21th April 2023

Online: 22th April 2023

KEY WORDS

Kompetensiya, lisoniy
kompetensiya, lisoniy tahlil,
fonetika, sifat, grammatik
tahlil, lingvistik.

ABSTRACT

Ushbu maqola boshlang'ich sinf ona tili darslarida sifat so'z turkumi bo'yicha lisoniy kompetensiyalarni shakllantirish borasida soha mutaxassislari olib borgan ilmiy izlanishlar, tadqiqotlar tarixiga nazar tashlaydi. Shuning barobarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida sifat so'z turkumi bo'yicha lisoniy kompetensiyalarni shakllantirish uchun qo'llaniladigan metodikalar haqida ham nazariy ma'lumotlar beradi va ushbu metodikalarni tahlil qiladi.

Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev: «Mamlakatimizda istiqlolni dastlabki yillaridan boshlab ta'lim-tarbiya tizimini tubdan isloh qilishga alohida e'tibor qaratilib, farzandlarimizning jahon andozalari darajasida zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallashi, jismonan va ma'nan yetuk insonlar bo'lib ulg'ayishi, ularning qobiliyat va iste'dodini, intellektual salohiyatini yuzaga chiqarish, yosh avlod qalbida Vatanga sadoqat va fidoyilik tuyg'ularini yuksaltirish borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda»¹ — deya ta'lim sohasini isloh qilish, kasb-hunar ta'limi tizimini yanada rivojlantirish va oliy ta'limning bakalavr yo'nalishiga qabul bo'yicha test sinovlarini takomillashtirish masalalariga bag'ishlangan yig'ilishda ham alohida ta'kidlab o'tdilar. Yurtboshimizning so'zlaridan kelib chiqib, aytish mumkinki, mamlakatimiz bo'ylab amalga oshirilayotgan o'zgarishlar va islohotlar, tabiiyki, ta'lim jarayonida o'quvchilarda kompetensiya turlarini shakllantirish talabini kuchaytirmoqda. Bugungi ta'lim jarayonlarida o'quvchilarimizning har tomonlama yetuk bo'lib yetishishi uchun bu borada chuqur izlanib, izlanishlar natijasiga munosib ravishda amaliy harakatlar qilish lozim. Xususan, boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning so'z turkumlari bilan bog'liq bilimlarini yuksaltirish va aynan, sifat so'z turkumi bo'yicha lisoniy kompetensiyalarni shakllantirish uchun eng avvalo, uning metodologik jihatdan rivojlanish tarixiga nazar tashlash joiz.

Eng avvalo, yosh avlodning kichik vakillarida grammatik, uslubiy xatolarsiz va mazmunli, ohanggi go'zal fikrlarni ravon ifoda qila olish hamda yana bir muhim jihati — imloviy xatolarsiz to'g'ri yozish ko'nikmalarining shakllanishida ona tili darslarining o'rni

¹ «Ta'lim sohasini isloh qilish, kasb-hunar ta'limi tizimini yanada rivojlantirish va oliy ta'limning bakalavr yo'nalishiga qabul bo'yicha test sinovlarini takomillashtirish masalalari». Yig'ilish. 9-oktyabr, 2017-y.

benihoya katta ekanini e'tirof etish kerak. Sanab o'tilgan vazifalarni o'quvchilarda ko'nikmasini hosil qilishda boshlang'ich ta'limda o'tiladigan ona tili darslarining mazmunli va to'g'ri tashkil qilinishi, ushbu darslarda o'qituvchilarning mohirlik bilan lisoniy tahlilga urg'uni to'g'ri bera olishining ahamiyati yuqori. Shu boisdan ham bugungi maktab tizimida tashkil qilinadigan ona tili darslarining boshlang'ich sing ona tili dasturida lisoniy tahlilga o'rin berilgan.

Hozirgi kunda davlatimizdagi mavjud ta'lim tizimi an'anaviy bilimga asoslangan ta'lim modelidan kompetensiyaga asoslangan modelga o'tishga harakat qilmoqda. Bunga asosiy sabablardan biri boshlang'ich sinflar «Ona tili» darsliklarida fan o'qituvchilari uchun yaratilgan metodik qo'llanma yoki majmualarda aynan o'quvchilarda lisoniy tahlil ko'nikmasini hosil qilish yoki lisoniy tahlilga o'rgatish masalalariga doir tushuncha yoxud biror yo'nalish berib o'tilmagan. Ammo rus ta'lim tizimida izlanish olib borgan olimlarning izlanishlarini o'rgansak, bunga qaysidir ma'noda e'tibor qaratilganini ko'rishimiz mumkin. Masalan, professor E.A.Bystrov «Milliy maktabda ta'limga «bilimga asoslangan» yondashuvdan kompetensiyaga asoslangan yondashuvga e'tibor qaratish kerak»² deydi. Olimning fikricha, bularning barchasi ta'lim paradigmasining o'zgarishiga olib keladi. Bu o'quvchilar turli xil hayotiy vaziyatlarda olingan bilimlarni qo'llash qobiliyatiga ega bo'lishida asosan bilinadi.

Bugungi zamonaviy maktab oldida turgan muhim vazifalardan biri bu — davlat tilini yuksak saviyada biladigan savodxon shaxsni tarbiyalashdek ulkan vazifa turibdi. Aynan boshlang'ich ta'limda savodxonlik poydevori qo'yiladi. Chunki bu davrda nutq faoliyatining barcha turlari (yozish, o'qish, gapirish va tinhlash) bo'yicha intensiv mashg'ulotlar olib boriladi. M.V.Dubovanning fikriga qaraganda, «aynan boshlang'ich ta'lim kompetensiyaga asoslangan yondashuvning yangi g'oyalarini boshqa ta'lim darajalariga nisbatan ertaroq va faolroq idrok etishi, amaliyotga tadbiq qilishi kerak»³.

Ta'lim tizimida kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish va uning turfa jihatlarini metodistlar, psixologlar, o'qituvchi va tilshunos olimlar o'zlarining har xil izlanish-u tadqiqotlarida o'rganganlarini aytadilar. Xususan, A.G.Asmolov, L.B.Antipina, G.M.Bogomazov, A.A.Verbitskiy, D.S.Ermakov, E.V.Kon'kov, I.A.Zimnyaya, E.V.Golubskaya, G.A.Orlova, N.M.Shanskiy kabilarning asarlarida kompetensiyaga asoslangan yondashuvning mohiyati haqidagi qarashlar va fikrlarni ko'rish mumkin.

Xalq ta'limi tizimida ona tilini o'rgatishda lingvistik kompetensiyalarni shakllantirish ham ahamiyatli sanaladi. N.M.Shanskiy lisoniy kompetensiya til vositalaridan adabiy me'yorlarga muvofiq malakali foydalanish tarafdori bo'ladi. N.M.Shanskiy tilning qanday ishlashi, nima va qanday o'zgarishi haqidagi g'oyalarni shakllantirishga urinadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarda sifat so'z turkumi bo'yicha lisoniy kompetensiyalarni shakllantirishda til sohasidagi nazariyani bilish juda muhim. Tilning turli darajalari bilan

² Быстрова Е.А. Цели обучения русскому языку, или какую компетенцию мы формируем на уроках// Обучение русскому языку в школе учеб. Пособие для студентов педагогических вузов Е.А.Быстрова, С.И.Лылова, В.И.Капинос, — М. Дрофа, 2004. - С. 20-39.

³Дубова М.В. Дидактические принципы компетентностно ориентрованного обучения в начальном общем образовании // Начальное образование. — 2012. — №1. - С. 50-51.

bog'liq, o'zaro ta'sir qiluvchi va uyushgan tizimni ifodalovchi semantik, morfologik, sintaktikkategoriyalarni bilgan pedagog o'quvchilarga til birliklaridan to'g'ri foydalanish, ularning bog'lanish qoidalarini o'rgatishda muammolarga duch kelmaydi.

Lisoniy kompetensiya o'quvchilar tomonidan nutq tajribasini tushunish natijasi bo'lib, u o'z navbatida ona tili fanining asoslari bo'yicha bilimlarni o'z ichiga oladi, lingvistik tushunchalar majmuasini o'zlashtirishni ham o'z qamroviga olishi nojoiz emas. Shuningdek, u ona tili haqidagi fan tarixining elementlarini, uning taniqlivakillarini, tilning jamiyat hayotidagi o'rni to'g'risidagi ma'lumotlarni o'zlashtirishni ham nazarda tutadi. Bu mavzuga doimiy qiziqish, hurmat va muhabbat tuyg'ulari ham ona tili darslari orqali shakllanib boradi.

Boshlang'ich ta'limda ona tili darslarida sifat so'z turkumi bo'yicha lisoniy kompetensiyalarni shakllantirish jarayonini kompetensiyaga asoslangan yondashuvni hisobga olgan holda tashkil qilish lozim va yana shuni yodda tutish kerakki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining til bilimlarini o'zlashtirishi bir-biridan farqli bo'laklar shaklida emas, balki integral tizimni o'z ichiga oladi. Boshlang'ich ta'limning o'zidayoq o'quvchilarda til tizimining darajalari (fonetik, leksik, morfologik, sintaktik), uning ichki aloqalari, amal qilish xususiyatlari haqida ilmiy tushunchalarni shakllantirish borish zarur. Yangi til birligining har tomonlama o'rganilishi, uning til tizimidagi vazifasi, kommunikativ vaziyatda qo'llanishi orqali asoslanishi muhim ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida sifat so'z turkumi bo'yicha lisoniy kompetensiyalarni shakllantirishda sifatning tevarak-atrofdagi voqelikni tasvirlashda lisoniy ekspressivlik vositalaridan biri ekanligi, grammatik shakllarning boyligi bilan ajralib turishini inobatga olish lozim. Har qanday gapni nutqning ushbu qismidagi so'zlarsiz tasavvur qilish dargumon. Sifatlardan foydalanish kichik yoshdagi o'quvchilar uchun qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Bu ba'zi birliklarning katta semantik salohiyati, o'quvchilarning sifatlarning qisqa shakllarini, taqqoslash darajalari shakllarini ustuvor rivojlantira olmasligi bilan bog'liq.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lisoniy kompetensiyani shakllantirishda ahamiyat berish lozim bo'lgan jihatlar mavjud bo'lib, ayni shular sababli kichik yoshdagi o'quvchilarda lisoniy kompetensiyani shakllantirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:

- sifatlar haqidagi bilimlarni mustahkamlash va kengaytirish;
- sifatdosh nomini gap bo'lagi sifatida tahlil qilish amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish;
- me'yoriy jihatni hisobga olgan holda nutqda sifatdosh qo'llash malakalarini rivojlantirish.

Yuqoridagilardan tashqari boshlang'ich sinf ona tili darslari jarayonida muammoli-ijodiy hamda tadqiqot xarakteridagi turli usul va metodlarga murojaat qilish ham foydadan holi bo'lmaydi. Bunda albatta, maqsadli va tizimli foydalanish o'rinli kechadi. Sifat nomi to'g'risidagi lingvistik ma'lumotlarni o'zlashtirish matn bilan ishlashda funksional va kommunikativ yo'nalishni hisobga olgan holda samarali amalga oshiriladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, matn bilan ishlashning aytib o'tilgan usullari sifat haqida o'rganilgan materialni nutqning bir qismi sifatida mustahkamlash, nutqda leksik moslikni buzmasdan sifatlardan foydalanish qobiliyatini rivojlantirish uchun murakkab ishlarni tashkil qilish imkoniyatini yaratadi. Bu esa o'z navbatida lisoniy kompetensiyani samarali shakllantirishga yordam beradi. Bulardan tashqari kompetensiya borasida tadqiqot

olib borgan olimlarning ishlarini o'rganish ham boshlang'ich sinf o'quvchilarida lisoniy kompetensiyani shakllantirishda samarali metodlar jamlanmasini tuzishda va undan unumli foydalanishda yordam beradi.

References:

1. Almatov T. Yadgorov Q, Pochchayeva G. "O'zbek tili o'qitish metodikasi" metodik qo'llanma. Jizzax 2016 y.
2. «Ta'lim sohasini isloh qilish, kasb-hunar ta'limi tizimini yanada rivojlantirish va oliy ta'limning bakalavr yo'nalishiga qabul bo'yicha test sinovlarini takomillashtirish masalalari». Yig'ilish. 9-oktyabr, 2017-y.
3. U.Tursunov, B.O'rinboyev "O'zbek adabiy tili tarixi", Toshkent. "O'qituvchi". 2012.
4. Быстрова Е.А. Цели обучения русскому языку, или какую компетенцию мы формируем на уроках// Обучение русскому языку в школе учеб. Пособие для студентов педагогических вузов Е.А.Быстрова, С.И.Лывова, В.И.Капинос, — М. Дрофа, 2004. - С. 20-39.
5. Дубова М.В. Дидактические принципы компетентностно ориентированного обучения в начальном общем образовании // Начальное образование. — 2012. — №1. - С. 50-51.